

ΠΡΩΤΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Θανάσης Καράβατος

Αναπληρωτής καθηγητής ψυχιατρικής του ΑΠΘ

«Κανένα ανθρώπινο ον δεν γνωρίζει τον κόσμο μόνο με τη συνείδησή του, μόνο με τις πληροφορίες που δέχεται»

R. Angelergues

«το αντικείμενο επενδύεται πριν γίνει αντιληπτό»

S. Lebovici

1. Επιχειρώντας μια πρώτη προσέγγιση στο θέμα που μας απασχολεί σ' αυτό εδώ το ηλεκτρονικό Συμπόσιο θα αρχίσω πιάνοντας το νήμα από εκεί που το άφησαν ο Ηλίας Κούβελας (ανάγκη να συζητήσουμε και για το *ασυνείδητο*) και ο Κώστας Κριμπάς (ανάγκη να δούμε και την *συναισθηματική επένδυση*, αυτήν την "εξελικτική επινόηση" του ανθρώπου). Με κάτι ανάλογο, «τις ηδονές και τις οδύνες που χαρακτηρίζουν την ιδιωτική μας εσωτερική ζωή», την αδυναμία να «προσομοιωθούν» όλα αυτά, τελειώνεις και εσύ Ανδρέα, εκεί λίγο πριν μας θέσεις το βασικό σου ερώτημα. Θα αρχίσω, λοιπόν, λέγοντας ευθύς αμέσως ότι ο κάθε άνθρωπος ανακαλύπτει τον κόσμο και τον εαυτό του προεκτείνοντας την ανακάλυψη της μητέρας του. Διότι η πρωταρχική πραγματικότητα του βρέφους είναι η πραγματικότητα της μητέρας του που «επενδύεται» και κατόπιν γίνεται «αντιληπτή». Αυτό είναι που την κάνει μάνα. Ο πατέρας έρχεται «δεύτερος» και με άλλο «στόχο», να κόψει μια δεύτερη φορά τον «ομφάλιο λώρο» και να επιτρέψει την οργάνωση ενός αυτόνομου ψυχισμού. Λοιπόν, ένα νεογέννητο τριών ημερών, τοποθετημένο ανάμεσα σε δυο τεμάχια βάμβακος, το ένα ποτισμένο με το γάλα της μάνας του το άλλο με το γάλα μιας άλλης γυναίκας, θα στρέψει το κεφάλι του προς το πρώτο. "Διαλέγει" το γάλα της μάνας του. Επειδή η όσφρηση του είναι κιόλας αναπτυγμένη; Ασφαλώς, αλλά όχι μόνο. Υπάρχει πληρέστερη εξήγηση. Με τη γέννησή του το βρέφος βρέθηκε ξαφνικά στο «έλεος» ενός «πρωτόγνωρου» κόσμου αντίξωων ερεθισμάτων αλλά και στην αγκαλιά της μάνας του, μια όαση ευχαρίστησης όπου το γάλα "γνωρίζεται" και "αναγνωρίζεται" στο πλαίσιο ενός αντιληπτικού και ψευδαισθητικού συμπλέγματος (η παροχή του γάλακτος δεν είναι συνεχής) που θα δούμε εκτενέστερα πιο κάτω. Η "αναγνώριση" του γάλακτος αναδύεται μέσα στο δίπολο αρέσκειας-απαρέσκειας με την ακόλουθη σημαντική ιδιαιτερότητα: πρόκειται για το γάλα "τους"(κτητικό), το δικό του και της μάνας του, πριν γίνει "μια" (αόριστο) μυρωδιά υπήρξε η κοινή τους ευχαρίστηση. Ο «ψυχικός άνθρωπος» του Rene Angelergues (*L' homme psychique*, Calman Levy 1993) --- από όπου είναι παρμένο το "πείραμα" αυτό του Mac Farlane --- φαίνεται να είναι πληρέστερος του άλλου, και γνωστότερου, «νευρωνικού ανθρώπου» του Jean-Pierre Changeux.

2. Θα ξαναβρεθούμε μπροστά σε ένα ανάλογο φαινόμενο

FIRST RESPONSE

Thanasis Karavatos

Associate Professor of Psychiatry, Aristotle University of Thessaloniki

"No human being gets to know the world only through its consciousness, through the information that it receives"

R. Angelergues

"the object is invested before it is observed"

S. Lebovici

1. I shall begin my attempt to approach the subject of this electronic Symposium by taking up the thread of argument where it was left by Elias Kouvelas (the need to discuss the unconscious) and Costas Krimbas (the need to look at *emotional* investment, this "evolutionary innovation" of mankind). And you, Andreas, likewise refer to "the pains and pleasures" that characterize our private inner life, and to our inability to simulate them, before presenting your main question. I shall begin, therefore, by stating straight away that every man discovers the world and himself by extending the discovery of his mother. Because the infant's primary reality is the reality of its mother, which is first "invested" and then "perceived". This is what makes her a mother. The father comes "second", and his is a different "task": to sever the umbilical cord once more, allowing the development of an autonomous psyche. In fact, a three-day-old infant placed between two wads of cotton-wool, the first soaked in its mother's milk, the second in the milk of another woman, will turn its head towards the first. It "chooses" its mother's milk. Is it because its sense of smell is already developed? Certainly, but this is not the only reason. There is a fuller explanation. When it was born, the infant suddenly found itself at the mercy of an unknown world of contradictory stimuli, but also in its mother's arms, a haven of pleasure where milk is "known" and "recognized" within a perceptory and illusory context (the flow of milk is not continuous) that we shall examine in more detail below. The "recognition" of milk emerges within a bipolar pattern of liking and dislike, but also bears another important distinctive feature: it is "their" milk (possessive pronoun), the infant's and the mother's; before becoming "a" smell (indefinite article) it had been their common pleasure. Rene Angelergues' "psychic man" (*L' homme psychique*, Calman Levy 1993) - where this "experiment" by MacFarlane is mentioned - appears to be more complete than the better-known "neuronal man" of Jean-Pierre Changeux.

2. We shall encounter a similar phenomenon if we take a different route, following the well-known concerns of neuropsychology and psychopathology about the "body" that Angelergues (1984), again, reminds us of on another occasion.

από άλλο δρόμο, ακολουθώντας τους πολύ γνωστούς νευροψυχολογικούς και ψυχοπαθολογικούς προβληματισμούς σχετικά με το «σώμα» που μας υπενθυμίζει, με άλλη ευκαιρία, ο Angelergues (1984) και πάλι.

Ας σταθούμε πρώτα στις διαφορές των σωματογνωσικών διαταραχών μετά από βλάβη του αριστερού ή του δεξιού εγκεφαλικού ημισφαιρίου:

- στις αριστερές βλάβες, δεν υπάρχει ψυχική αποδιοργάνωση (πλην ίσως μιας αντιδραστικής κατάθλιψης). Η αδυναμία του αρρώστου π.χ. να κατονομάσει τα μέρη του σώματος είναι ένα «αφηρημένο, ουδέτερο» πρόβλημα: «στο παρελθόν μπορούσα να πω όλες αυτές τις ανατομικές ιστορίες», έλεγε ένας άρρωστος
- στις δεξιές βλάβες, η διαταραχή αφορά στο βίωμα του σώματος, στην ίδια του την ύπαρξη, δηλαδή σε κάτι που ανήκει στο υποκείμενο: «όταν άγγιζα το αριστερό μου χέρι είχα την εντύπωση ότι ήταν ένα ξένο σώμα (...) δεν αναγνώριζα την επιδερμίδα μου (...), νόμιζα ότι είχα ένα σώμα που δεν ήταν δικό μου», έλεγε μια άρρωστη

κι ύστερα ας προσεξούμε ότι στη πρώτη περίπτωση εμπλέκεται η χρήση του οριστικού ή αορίστου άρθρου, στη δεύτερη περίπτωση, η χρήση της κτητικής αντωνυμίας:

- ένας άρρωστος με αγνωσία αντικειμένων, αυτό που δεν μπορεί να αναγνωρίσει είναι ΤΟ κλειδί, ΕΝΑ μαχαίρι
- αυτό που ένας άρρωστος με αγνωσία προσώπων δεν μπορεί να αναγνωρίσει είναι ο γιος ΤΟΥ, η γυναίκα ΤΟΥ, η μητέρα ΤΟΥ, ο φίλος ΤΟΥ.
- ένας άρρωστος με τοπογραφική αγνωσία αναγνωρίζει πολύ καλά ΕΝΑ δρόμο, ΕΝΑ σπίτι, δεν αναγνωρίζει όμως το δρόμο ΤΟΥ, το σπίτι ΤΟΥ.

Όλα αυτά είναι κάτι περισσότερο από διακίνηση πληροφοριών, κωδικοποιήσεις και αποκωδικοποιήσεις μέσα στα νευρωνικά δίκτυα. Γι' αυτή τη διαφορά, το πιο πρόσφορο ερμηνευτικό μοντέλο είναι αυτό που ονομάζεται στην ψυχαναλυτική μεταψυχολογία, *σχέση με το αντικείμενο*. Το βιολογικό σώμα *εγγράφεται σε όλα τα συστήματα που οικοδομούν τη ζωή και την ενότητα του ανθρώπινου οργανισμού και αυτή η πολλαπλότητα καθιστά έγκυρα όλα τα δυνατά μοντέλα που συνεισφέρουν στους γενικότερους ερμηνευτικούς προβληματισμούς μας*. Όταν, όμως, αναφερόμαστε στον ψυχισμό, η παρουσία του σώματος δεν μπορεί να γίνει παρά μόνο μέσα σε αυτό που ο Freud ονόμασε *ψυχική πραγματικότητα*, που είναι διακριτή από την εξωτερική πραγματικότητα. Το σώμα μας βρίσκεται στην «προνομιά» θέση να είναι, *ταυτόχρονα*, μέρος της *εξωτερικής πραγματικότητας* αλλά και πηγή της *ψυχικής πραγματικότητας*. Γι αυτό, άλλωστε, βλέπουμε στην κλινική ψυχιατρική μας πράξη το σώμα να εμπλέκεται σε κάθε στιγμή της ψυχοπαθολογίας, από την υστερία μέχρι το παραλήρημα. Κάποιοι νομίζουν πως η ψυχιατρική αγνοεί τα του σώματος για να ασχοληθεί με τα της ψυχής. Κάποιοι λένε ότι δεν πρέπει να αποκόπτουμε τον ψυχισμό από τις σωματικές του ρίζες. Καιρός να τονίσουμε ότι δεν πρέπει να αποκόπτουμε το σώμα από τις ψυχικές του ρίζες.

3. Έναν τέτοιο λόγο για το σώμα, το *σώμα-ενός-υποκειμένου*, μπορεί να διατυπώσει η ψυχιατρική, στο βαθμό που εμπνέεται από την ψυχανάλυση και δεν την παρασύρει το

Let us first look at the differences between the asomatognosic disorders that follow from lesions in the left or the right cerebral hemisphere:

- In left-hemisphere lesions there is no mental disintegration (except, maybe, for a reactive depression). For example, the patient's inability to name parts of his body is an "abstract" and "neutral" problem: "in the past, I would be able to tell you all these anatomical stories", said a patient.
- In right-hemisphere lesions the disorder concerns the bodily experience, its very existence as something that belonged to the subject: "when I touched my left hand, I felt as if I were touching a foreign body (...) I didn't recognize my own skin (...) I thought I had a body that did not belong to me", as a patient said.

And let us also note that the first instance involves the use of the definite or indefinite article, while the second involves the use of the possessive pronoun.

- What a patient with object agnosia cannot recognize is THE key, A knife
- What a patient with prosopagnosia cannot recognize is HIS son, HIS wife, HIS mother, HIS friend.
- A patient with topographical agnosia is perfectly capable of recognizing A street, A house, but is unable to recognize HIS street, HIS house.

This is something more than simple information processing, or coding and decoding within neural networks. The model that best lends itself to the explanation of these differences is what psychoanalytic metapsychology refers to as *object relation*. The biological body *is integrated in all the systems that construct the life and unity of the human organism, and this multiplicity validates all possible models that contribute to our explanatory concerns*. When we are referring to the psyche, however, we can only do it within what Freud has called *psychic reality*, which is distinct from the reality of the outside world. Our body has the "advantage" of existing within the *reality of the outside world*, while at the same time being the source of *psychic reality*. In fact, this is why, in clinical psychiatric practice, we see the body become involved in every instance of psychopathology, from hysteria to delirium. Some believe that psychiatry ignores what concerns the body, in order to deal with what concerns the soul. It is high time we stressed that we should not detach the body from its psychic roots.

3. Psychiatry can develop such a discourse on the body, the *body-of-a-subject*, to the extent that it is informed by psychoanalysis, and not carried away by the positivistic spirit of absolute technocracy that is now dominant in medicine, and that inspires the famous heart surgeon DeBekey to say of heart transplants: "we are transplanting a wonderful pump, but nothing more than a pump". Because, in spite of this certainty, alongside the "heart-as-a-pump" there is also the "heart-as-emotion"; these are among the most common representations related to the fantasized heart. This "heart-as-emotion" cannot be replaced by any artificial substitute and, until it is integrated in a new somatic unity its relationship to the graft is problematic. Heart transplant surgery cannot maintain the connections with the subcortical brain centers

κυρίαρχο σήμερα στη ιατρική θετικιστικό ρεύμα του απόλυτου τεχνοκρατισμού, αυτό που κάνει τον διάσημο καρδιοχειρουργό DeBekey να λέει για τη μεταμόσχευση καρδιάς: μεταμοσχεύουμε «μια θαυμάσια αντλία, αλλά μόνο μια αντλία». Διότι, παρά τη βεβαιότητα αυτή, κοντά στην «καρδιά-αντλία» υπάρχει και η «καρδιά-συναίσθημα» είναι και οι δυο τους από τις συχνότερες αναπαραστάσεις που αφορούν στην φανταστική καρδιά. Αυτή η «καρδιά-συναίσθημα» δεν καλύπτεται από κανένα τεχνητό υποκατάστατο και, μέχρις ότου ενταχθεί σε μια νέα σωματική ενότητα, είναι προβληματική με το σύνηθες μόσχευμα. Η χειρουργική επέμβαση κατά τη μεταμόσχευση μιας καρδιάς αδυνατεί να διατηρήσει τις συνδέσεις με τα εγκεφαλικά υποφλοιώδη κέντρα που ρυθμίζουν αντανακλαστικά κυκλώματα προσαρμογής. Έτσι, ένας άρρωστος, στερημένος από κάθε άμεση φυσιολογική απήχηση μιας συγκινησιακής φόρτισης, υπό μορφή π.χ. αισθήματος παλμών σε μια χαρά ή έναν φόβο, εξέφραζε τις αμφιβολίες του *εάν και κατά πόσο μπορούσε πια να έχει συναισθήματα*. (Vaysse J. 1993). Και ένας άλλος μεταμοσχευμένος άρρωστος έμεινε «άλαλος» όταν η γυναίκα του τον αποκάλεσε, σε ώρα θυμού, «άκαρδο»!

4. Είμαστε εξοικειωμένοι στις συνήθεις ιατρικές πρακτικές που διερευνούν τμηματικά το πάσχον σώμα, σύστημα το σύστημα, από έξω και από μέσα, ώστε εν τέλει το όργανο να παρουσιάζεται απομονωμένο και χωρίς σύνδεση με την ταυτότητα του άρρωστου υποκειμένου. Αυτή η αναγκαία στον κλινικό γιατρό «κατάτμηση» του σώματος δεν ήταν πάντοτε νοητή. Χρειάστηκε να περάσουμε από την μεσαιωνική ένταξη του ενιαίου σώματος στο κοσμικό σύμπαν και τις δυνάμεις του, στις μηχανιστικές παραστάσεις του κατά την Αναγέννηση κι από την ανατομική του διερεύνηση (η ψυχή ήταν αλλού ή δεν υπήρχε) στην κλινική αναζήτηση συμπτωμάτων και την εγκαθίδρυση της νοσολογίας από τον 17ο αιώνα κι έπειτα. Όμως, αυτή η πραγματική καρδιά, που παράγει συμπτώματα και μετρίεται με ακρίβεια από τις σύγχρονες απεικονιστικές τεχνικές, συμπορεύεται με την φανταστική αντίληψη που έχει το υποκείμενο για τα όργανά του: μπορεί να είναι η «καρδιά μεγάλη», μπορεί να είναι και «βαριά καρδιά» (Vaysse J, 1992). Αδύνατο, φυσικά, να κατανοηθεί η λειτουργία του εγκεφάλου, αποκομμένου από το σώμα και τον περιβάλλοντα κόσμο που δημιουργεί το υποκείμενο στο οποίο ανήκει. Ανάγκη, λοιπόν, να μιλήσουμε για τον άνθρωπο περισσότερο παρά για τα όργανα.

5. Στο *Αττικόν Ημερολόγιον* του έτους 1869, ο μεγάλος μας σατιρικός Εμμανουήλ Ροΐδης σάρκαζε με τα παρακάτω λόγια τις απόπειρες να δοθεί ένας ορισμός του ανθρώπου: «Τον άνθρωπον ώριζεν ο Πλάτων ζών δίπουν και άπερον, μέχρις ου ο Διογένης μαδήσας πετεινόν και παρουσιάσας αυτόν ως πρότυπον του πλατωνείου ανθρώπου, ηνάγκασεν τον φιλόσοφον να προσθήσει εις τον ορισμόν του και το πλατώνυχον. Οι μετά ταύτα φυσιολόγοι, θέλοντες να καταστήσωσιν έτι καταφανεστέραν την μεταξύ απτέρου αλέκτορος και του ανθρώπου διαφοράν, προσέθεσαν το επίθετον παμφάγος, οι δε φιλόσοφοι το λογικός, ώστε βαθμηδόν ο άνθρωπος κατήνησε να είναι “ζών δίπουν, άπερον, πλατώνυχον, παμφάγον και λογικόν”. Τα σημεία ταύτα ήρκεσαν επί πολύ προς διάκρισιν του βασιλέως της κτίσεως. Βαθμηδόν όμως, προοδευούσης της επιστήμης, ο ορισμός ούτος απέβαινε καθ' εκάστην ανεπαρκέστατος καθ' ότι την μεν παμφαγίαν λ.χ. έχομεν κοινήν μετά των χοίρων,

that regulate reflexive adaptation networks. Thus, a patient deprived of all direct physiological response to an emotionally charged situation, e.g. in the form of palpitations in a moment of joy or fear, expressed his fears as to *whether and to what extent he would be able to experience emotions any more*. (Vaysse J. 1993). And another transplant patient was speechless when his wife, in a moment of anger, said that he was “heartless”!

4. We are familiar with the common medical practice of investigating the ailing body part by part, system by system, inside and out, until the organ appears isolated and disconnected from the identity of the ailing subject. This segmentation of the body, which is necessary to the clinical physician, was not always conceivable. We had to pass from the medieval conception of the body as an integral part of the cosmic universe and its governing forces, to its mechanistic representations in the Renaissance, and from its anatomical investigation (the soul was elsewhere or did not exist) to the clinical quest for symptoms and the establishment of nosology from the 17th century onwards. And yet this actual heart, that causes symptoms and can be accurately measured with modern imaging methods coexists with the subject's fantasy of his organs: the heart can be “big”, or “heavy” (Vaysse J, 1992). It is, of course, impossible to understand the function of the brain in isolation from the body and the surrounding world created by the subject to which it belongs. It is therefore necessary to speak of man rather than of organs.

5. In his *Attic Diary* of 1869, the great satirist Emmanuel Rhoides mocked the attempts to give a definition of man in the following passage: “Plato defined man as a two-legged, featherless animal, until Diogenes, having plucked a cockerel and presented it as a prototype of Platonic man, forced the philosopher to add the attribute “broad-nailed”. Later physiologists, wishing to render sharper the distinction between a plucked cockerel and a man, added the adjective “omnivorous”; philosophers added “rational”, so that gradually man was reduced to a “two-legged, featherless, broad-nailed, omnivorous and rational animal”. These features were deemed sufficient as the distinguishing marks of the king of creation. Gradually however, as science progressed, this definition proved inadequate, since we share our omnivorous nature with swine, and reason, according to the materialist tendencies of modern wisdom, in nothing but a fluid secreted by the brain, just as urine is secreted by the kidneys”. It is obvious that the attempt to talk about man on the basis of definitions was undermined early on. Recourse to a legend, the legend recorded by Plato in his *Protagoras*, may prove more productive. The story is simple. When the time came for the gods to create the human race, they ordered Prometheus and Epimetheus to distribute the attributes that were appropriate to each species. Epimetheus asked Prometheus to let him do the handing out. Epimetheus' intention was to hand out size, strength, weapons, speed, methods of flight, and fertility in a balanced manner, so that no species would risk extinction. But he squandered all these gifts on dumb animals, and in the end nothing useful was left for the human race. I shall not dwell on the corrective intervention of Prometheus, who gave man fire and craftsmanship, after stealing them from Hephaestus and Athena. What I want to stress is Epimetheus' lack of

το δε λογικόν δεν είναι άλλο τι, κατά τας υλιστικές τάσεις της σήμερον σοφίας, ειμή ρευστόν τι όπερ εκκρίνει ο εγκέφαλος, απαράλακτως όπως και τα νεφρά εκκρίνουσι το ούρον». Είναι προφανές ότι ο δρόμος για να μιλήσει κανείς περί ανθρώπου, αρχίζοντας με ορισμούς, είναι από πολύ παλιά δεόντως υπονομευμένος. Η καταφυγή σ' ένα μύθο, το μύθο που καταγράφει ο Πλάτων στον *Πρωταγόρα*, μπορεί να είναι επιστημονικά αποδοτικότερη οδός. Η ιστορία είναι απλή. Όταν ήρθε η ώρα να φέρουν οι θεοί στο φως το γένος των θνητών διέταξαν τον Προμηθέα και τον Επιμηθέα να μοιράσουν ταιριαστές στο κάθε είδος ιδιότητες. Ο Επιμηθέας ζήτησε τότε από τον Προμηθέα να τον αφήσει να κάνει μόνος του τη διανομή. Η πρόθεση του Επιμηθέα ήταν να μοιράσει μέγεθος, δύναμη, όπλα, ταχύτητα, τρόπο διατροφής, γονιμότητα με τρόπο που να εξισοροπούνται μεταξύ τους για να μην κινδυνέψει κάποιο γένος να εξαφανιστεί. Καταξόδεψε, όμως, όλες τις ιδιότητες στα άλογα ζώα κι έτσι έμεινε χωρίς εφόδια το γένος των ανθρώπων. Παραλείπω τη συνέχεια του μύθου, με την *διορθωτική* παρέμβαση του Προμηθέα που χάρισε στους ανθρώπους τη φωτιά και τις τέχνες, κλέβοντάς τα από τον Ήφαιστο και την Αθηνά, για να τονίσω αυτήν εδώ την *απερισκεψία* του Επιμηθέα ο άνθρωπος δημιουργείται και βγαίνει στον κόσμο *ελλειμματικός*.

6. Όπως όλοι γνωρίζουμε, αυτό το χαρακτηριστικό του νεογέννητου ανθρώπου είναι και το μέγιστο *πλεονέκτημά* του. Βιολόγοι και ψυχαναλυτές θα συμφωνήσουν χωρίς κανένα ενδοιασμό πάνω σε αυτό. Διότι, καθώς κάθε νεογνό γεννιέται (φυσιολογικά) *πρόωρο*, η κάλυψη της ελλειμματικότητας θα γίνει, όχι απλώς εντός ενός περιβάλλοντος αλλά εντός ενός *κόσμου*, μέσα στην ανθρώπινη κοινωνία που διαθέτει *λόγο*, απέναντι σε έναν *άλλον*. Αυτή η βιολογική ανωριμότητα του ανθρώπινου βρέφους αποτελεί μια βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του ανθρώπινου ψυχισμού. Εδώ ακριβώς βρίσκεται η ιδιαιτερότητα του ανθρώπου: στη «χαλάρωση», κατά την έκφραση του F. Jacob, της κληρονομικότητάς του, που επιτρέπει αυτός ο ειδικός τρόπος ωρίμανσης και οργάνωσης του νευρικού του συστήματος. Η πορεία αυτή συνυφαίνεται με την ανάδυση του κοινωνικο-πολιτισμικού φαινομένου εντός του οποίου κυρίαρχα στοιχεία είναι η κατασκευή εργαλείων, οι κοινωνικές επικοινωνίες και ανταλλαγές, κυρίως δε η συμβολική λειτουργία της γλώσσας. Στις *Αφασίες* του Freud [μόλις κυκλοφόρησε η ελληνική τους έκδοση από τον Εξάντα, στη σειρά *Τριάψις Λόγος* που διευθύνουμε ο Θανάσης Τζαβάρας κι εγώ, όπου και το βιβλίο του Ανδρέα Πλάτωνος *ρεόντων έλεγχος (Θεαίτητος 151d-183c)*, ...λίγη διαφήμιση δεν βλάπτει!], το βρέφος μαθαίνει τη γλώσσα από έναν *άλλον*, επαναλαμβάνοντας αυτό που ακούει σαν *παπαγάλος*. Στο *Σχεδιάσμα*, η έλλειψη αυτονομίας του βρέφους -- η *πρωτογενής αδυναμία του ανθρώπινου όντος* -- οδηγεί στην ανάδυση της γλώσσας (μαζί και της επιθυμίας) μέσα από την κραυγή και τη χειρονομία, μέσα από μια «εκφόρτιση» του συστήματος των νευρώνων που, όμως, *απαιτεί έναν άλλο* για να ολοκληρωθεί. Το ανθρώπινο ον δεν μπορεί να υπάρξει ως *υποκείμενο* παρά μόνο μέσα από έναν *άλλον*.

7. Ενόρμηση. Την αποκαλούν «αμφίπλευρο Ιανό», «βιολογικό αυτοματισμό στην υπηρεσία μιας προθετικότητας» και είναι, με τα λόγια του Freud, μια «έννοια-όριο ανάμεσα στο ψυχικό και το σωματικό, ο ψυχικός αντιπρόσωπος των διεγέρσεων που έρχονται από το

foresight: man is created and comes into the world *deficient*.

6. As we all know, this feature of the newborn human is also his greatest *advantage*. Biologists and psychoanalysts will readily agree on this. Because, as every newborn is (normally) born *premature*, this deficiency will be compensated for not simply within an environment but within a *world*, within a human society that contains *reason*, in the company of an *other*. This biological immaturity of the human infant is a fundamental precondition for the development of the human psyche. Here lies the peculiarity of man: in the “loosening”, in F. Jacob’s words, of his heredity, allowed by this particular manner of maturation and organization of his neural system. This process is interconnected with the emergence of the socio-cultural phenomenon dominated by tool making, social interaction, and especially by the symbolic function of language. In Freud’s *On Aphasia*, the infant learns language from an other, repeating what he hears like a parrot. In the *Project*, the infant’s lack of autonomy – the primordial weakness of the human being – leads to the emergence of language (and at the same time of desire) through cries and gestures, through a firing of the neurons, which, however, requires an *other* in order to become complete. The human being can only come into existence as a subject through an *other*.

7. Drive. It has been called a “two-faced Janus”, a “biological automatism in the service of an intentionality” and it is, in Freud’s words, “a concept that marks the borderline between the psyche and the body, the mental representative of excitations that originate inside the body and reach the psyche, as well as a measure of the work imposed upon the psyche because of its relationship to the body” (*The Unconscious*, 1915). Freud goes on to make an important remark: it is the function of the *nervous system* to “keep excitations at bay, to keep them at the lowest possible point.” Let us note that “excitations” may originate anywhere in the body.

8. In the beginning was the infant’s “symbiotic relationship” with his mother and the dual pattern of liking and dislike that concerns the body. This relationship is characterized by instability and disorder, which provide the preconditions of creation (Angelergues often refers to Prigogine and to physics – as an inspiration, as he stresses, not as a model). For instance, muscle tone turns uncoordinated motor activity into expression, into a way of expressing oneself within a relationship with the other. Thus, tears or smiling will become a means of expression through the responses and the reactions of the environment. This tonal dialogue of the child with the mother precedes verbal communication. These phenomena possess a mental quality because of their organic nature.

9. One of the most important early mental phenomena is “primary illusion”: in a situation of deprivation, e.g. of the mother’s breast, pleasure can only come through “illusion”, through the sucking movements that *represent* suckling. This primary “*illusory perception of the world*” is of vital importance to man because it gives birth to the first representations and therefore to a first form of the psyche. Representations occur as perception is linked to illusion, thanks to the investment that is each one’s personal choice of the objects to be invested in. There can be no investment

εσωτερικό του σώματος και φτάνουν στον ψυχισμό και ένα μέτρο του απαιτούμενου έργου που επιβάλλεται στον ψυχισμό εξ αιτίας της σχέσης του με το σωματικό» (Το ασυνείδητο, 1915). Ας προσέξουμε τη συνέχεια: στο *νευρικό σύστημα* «ανήκει η λειτουργία της απομάκρυνσης των διεγέρσεων, της διευθέτησής τους στο χαμηλότερό τους σημείο». Ας προσέξουμε ακόμα ότι οι «διεγέρσεις» προέρχονται από ολόκληρο το σώμα.

8. Εν αρχή ην η «συμβιωτική σχέση» του νεογνού με τη μητέρα του και το δίπολο αρέσκεια-απαρέσκεια που αφορά στο σώμα. Καθώς μέσα σ' αυτή τη σχέση επικρατεί αστάθεια και αταξία θα προκύψουν συνθήκες δημιουργίας (ο Angelelgues συχνά μας παραπέμπει στον Prigogine και τη φυσική -- για έμπνευση, τονίζει, όχι αντιγραφή). Για παράδειγμα, η ασύντακτη κινητική του δραστηριότητα γίνεται, διαμέσου της τονικότητας των μυών του, έκφραση, εκφραστικό μέσον της σχέσης του με τον άλλον. Το κλάμα, το χαμόγελο θα γίνουν έτσι εκφραστικά μέσα χάρη στις απαντήσεις και τις αντιδράσεις του περιβάλλοντος. Ο τονικός αυτός διάλογος του παιδιού με τη μητέρα του προηγείται της λεκτικής επικοινωνίας. Τα φαινόμενα είναι ψυχικά στην ποιότητά τους επειδή είναι οργανικά στη φύση τους.

9. Πρωταρχικής σημασίας μεταξύ των πρώτων ψυχικών φαινομένων είναι η «πρωτογενής ψευδαίσθηση»: σε κατάσταση έλλειψης, π.χ. του μητρικού στήθους, η ικανοποίηση δεν μπορεί να προέλθει παρά μόνο «ψευδαισθητικά», μέσα από τις μυζητικές κινήσεις που αναπαριστούν το θηλασμό. Αυτή η πρώτη «ψευδαισθητική αντίληψη του κόσμου» είναι πρωταρχικής σημασίας για τον άνθρωπο γιατί είναι γενεσιουργός των πρώτων αναπαραστάσεων και επομένως μιας πρώτης μορφής ψυχισμού. Οι αναπαραστάσεις προκύπτουν καθώς συνδέεται η αντίληψη με την ψευδαίσθηση, χάρις στην επένδυση που είναι προσωπική του καθενός επιλογή των προς επένδυση αντικειμένων. Επένδυση χωρίς ψευδαίσθηση δεν μπορεί να υπάρξει. Ούτε αντίληψη. Το νόημα μιας αντίληψης ή μιας αναπαραστάσης δεν βρίσκεται στο ίδιο το αντικείμενο, δίνεται από την ψευδαίσθηση και την επένδυση. Έτσι ιδιοποιούμαστε τα όντα και τα πράγματα του περιβάλλοντός μας, τα κάνουμε δηλαδή δικά μας, εισάγοντάς τα στο λόγο μας με μια *προσωπική αντωνυμία*. (Βλ την # 2). Έτσι αντιλαμβάνομαστε-ξεχωρίζουμε όσα είναι έξω από εμάς. Αυτή ακριβώς η, τρόπον τινά, εσωτερική των αντιλήψεων μάς προστατεύει από την *κλινική ψευδαίσθηση* των ψυχώσεων που θα δούμε πιο κάτω.

10. Έτσι αναπτύσσεται η *επιθυμία* και το συνακόλουθό της η *φαντασίωση* (συναρμολόγηση «μνημονικών ιχνών» από προηγούμενη ικανοποίηση στη σχέση του με το σώμα της μητέρας) που αποτελούν και την «πρώτη ψυχική πραγματικότητα» (*πρωτογενής διαδικασία*). Με τη *δευτερογενή διαδικασία*, που καθίσταται εφικτή με τη συγκρότηση του Εγώ, η δρώσα αρχή της πραγματικότητας θα εισαγάγει το αντικείμενο της επιθυμίας στο πεδίο της σχέσης μεταξύ επιθυμίας και πραγματικότητας, εντός της οποίας θα γίνει η διάκριση του εξωτερικού κόσμου που δεν ανήκει στο υποκείμενο, ενώ ταυτόχρονα αυτός ο κόσμος παραμένει αντικείμενο επιθυμίας. Έτσι, η αντίληψη είναι κάτι παραπάνω από μια αισθητηριακή «φωτογράφιση» της πραγματικότητας αλλά και η ανθρώπινη μάθηση δεν συμποσούται στο άθροισμα των αντιλήψεων. Η επαφή με τη

without illusion, nor can there be perception. The *sense* of a perception or a representation is not to be found in the object itself, it occurs through illusion and investment. This is how we appropriate the beings and the objects in our environment, how we make them our own by introducing them into our discourse accompanied by a *personal pronoun* (see # 2). This is how we perceive-distinguish what is outside of ourselves. And it is precisely this internalization of perceptions, so to speak, that protects us from the *clinical illusion* of psychosis, as we shall see below.

10. This is what produces *desire* and its companion, *fantasy* (a synthesis of “mnemonic traces” of a previous satisfaction related to the body of the mother) that constitute the “first psychic reality” (*primary process*). With the *secondary process*, that becomes possible with the construction of the Ego, the acting principle of reality will introduce the object of desire into the relationship between desire and reality, within which will take place the realisation of the outside world, that does not belong to the subject, while still remaining an object of desire. Perception, therefore, is something more than a simple sensory “photograph” of reality, and human learning is not reducible to the sum of perceptions. The infant begins coming into touch with reality and gets gradually to know it first through articulating some innate reflex sensory and motor activities (seeing and grasping), that is by acting on this reality. This activity continues, culminates and is differentiated with the acquisition of language. As the level of mere reflex action based on present things is transcended towards a learning process based on speech – on absent things – action becomes human deed. Speech contains action and action contains speech.

11. We can learn more from psychopathology. *Clinical illusion* appears either as a regressive reactivation of the primary illusion (hysteria) or as the inability to integrate it in the everyday work of perception (psychosis); these two mechanisms are not mutually exclusive. Recently, Kapsampelis and Kecskemeti (1998) attempted a dialogue between this psychoanalytic view of illusions and the two models most commonly employed in cognitive psychology for the interpretation of auditory-verbal illusions in schizophrenia: a) a parasitic recollection of a discourse that has not been integrated in the subject's psychic activity (Ralph Hoffman, 1993, 1994); b) a defective recognition of intentionality (Christopher Frith, 1992, 1996; this model is also based on the work of McGuire et al 1993, 1996: brain activity during the auditory-verbal illusion is similar to that observed during the perception of speech; it can be related to the production of inner speech which is also, normally, related to the perception of speech. An interesting detail: the frontal areas activated during the perception of speech have an inhibitory effect on the temporal speech-perception areas. I shall insist on this second model, since it is based on the so-called “central control of action”: according to this, an action, whether it is a response to an external stimulus, or it is spontaneous requires an *intention* for action. Through this model *clinical illusion* can contribute to the research on consciousness and the representation of the *self* and the *other*, through the conscious realisation of the *deed*.

- [This sounds Bergsonian, doesn't it, Andreas? Bergson opposed the deed to emotion. Jean-Didier

γύρω πραγματικότητα και η κατά στάδια γνώση της, αρχίζει στο νεογνό με μια άρθρωση έμφυτων αντανάκλαστικών δραστηριοτήτων αίσθησης και κινητικότητας (όραση και σύλληψη), δηλαδή μέσα από μια δράση πάνω σ' αυτήν την πραγματικότητα. Η δραστηριότητα αυτή συνεχίζεται, κορυφώνεται και διαφοροποιείται με την κατάκτηση της γλώσσας. Καθώς το επίπεδο της απλής αντανάκλαστικής λειτουργίας, με βάση τα παρόντα πράγματα, υπερβαίνεται προς την κατεύθυνση της μαθησιακής λειτουργίας με βάση το λόγο -- τα απόντα πράγματα -- η δράση γίνεται ανθρώπινη πράξη. Ο λόγος εμπεριέχει πράξη και η πράξη εμπεριέχει λόγο.

11. Η ψυχοπαθολογία μπορεί να μας μάθει περισσότερα. Η κλινική ψευδαίσθηση προκύπτει είτε ως παλινδρομική (υστερία) είτε ως αδυναμία της να ενταχθεί εντός του καθημερινού αντιληπτικού έργου (ψύχωση) οι δυο αυτοί μηχανισμοί δεν αλληλοαποκλείονται. Πρόσφατα ο Καψαμπέλης και η Kecskemeti (1998) επεχείρησαν έναν διάλογο ανάμεσα σ' αυτές τις ψυχαναλυτικές αντιλήψεις για τις ψευδαισθήσεις και τα δύο κύρια μοντέλα της γνωστικής ψυχολογίας που έχουν προταθεί για την ερμηνεία των ακουστικο-λεκτικών ψευδαισθησιών στη σχιζοφρένεια: α) παρασιτική ανάμνηση ενός λόγου που δεν έχει ενταχθεί στη ψυχική δραστηριότητα ενός υποκειμένου (Ralph Hoffman, 1993, 1994), β) ελαττωματική αναγνώριση της προθετικότητας (Christopher Frith, 1992, 1996, το μοντέλο αυτό βασίζεται και στις εργασίες των Mc Guire et al 1993, 1996: εγκεφαλική δραστηριότητα κατά την ακουστικο-λεκτική ψευδαίσθηση ανάλογη με εκείνη κατά την πρόσληψη του λόγου, συσχετίζεται με την παραγωγή του εσωτερικού λόγου που κι αυτή συσχετίζεται, φυσιολογικά, με την πρόσληψη λόγου. Ενδιαφέρουσα «λεπτομέρεια»: οι δραστηριοποιούμενες κατά την παραγωγή του λόγου μετωπιαίες περιοχές ασκούν ανασταλτική δράση στις κροταφικές αντιληπτικές του λόγου περιοχές). Στέκομαι στο δεύτερο αυτό μοντέλο καθώς βασίζεται στον λεγόμενο «κεντρικό έλεγχο της πράξης»: αυτή, είτε απαντά σε ένα εξωτερικό ερέθισμα, είτε είναι αυθόρμητη απαιτεί μια πρόθεση για δράση. Μέσω αυτού του μοντέλου η κλινική ψευδαίσθηση μπορεί να συμβάλει στη έρευνα σχετικά με τη συνείδηση και αναπαράσταση του εαυτού και του άλλου, μέσω της συνειδητοποίησης της πράξης

- [Μπερζονικό δεν ακούγεται αυτό Ανδρέα; Ο Μπερζόν αντιπαρέθετε την πράξη στο συναίσθημα. Ο Jean-Didier Vincent (2000), θεωρώντας ότι δεν πρέπει να βλέπουμε τις αναπαραστάσεις --- αυτό το ιδιαίτερα σημαντικό εγκεφαλικό «έργο» που εξασφαλίζεται από την πλαστικότητα των συνάψεων --- ανεξάρτητα από τις ανθρώπινες πράξεις, προτείνει τον αξιόπροσεκτο νεολογισμό: representactions].

Ως γνωστόν, οι ακουστικο-λεκτικές ψευδαισθήσεις, το παραλήρημα ή οι ιδέες επιδράσεως των ψυχωτικών είναι διαταραχές της αντίληψης και της αναγνώρισης από το υποκείμενο της δικής του ψυχικής δραστηριότητας και του εσωτερικού του λόγου, αποτελούν δηλαδή βαθύτατες διαταραχές της συνείδησης εαυτού και της διάκρισης μεταξύ εαυτού και εξωτερικού κόσμου. Στο πλαίσιο των γνωστικών μοντέλων, ο παλιός ορισμός της ψευδαίσθησης ως «αντίληψη χωρίς αντικείμενο» γίνεται «αντίληψη χωρίς

Vincent (2000), believes that we should not view representations – this especially important “work” of the brain that is achieved thanks to the plasticity of its synapses – as independent of human actions, and introduces the remarkable neologism representactions].

As we know, auditory-verbal illusions, delirium and ideas of external influences exhibited by psychotics are due to a defect in perception and in the subject's ability to recognize its own mental activity and inner speech; they are, that is to say, very profound disturbances of self-consciousness and of the ability to distinguish between the self and the outside world. Within the framework of cognitive models, the old definition of delusion as “perception without an object” becomes “perception without a subject” (N. Georgieff and M. Jeannerod 1998; Georgieff, 2001; Georgieff works in the *Service* of the psychoanalyst J. Hochmann, the collaborator of Jeannerod, the well-known neuropsychologist of Lyon; cf. their co-written book J. Hochmann, M. Jeannerod, *Esprit ou es-tu?. Psychanalyse et Neurosciences*. 1991).

12. Angelergues often turns to physics in his own peculiar way. Concerning the problem of mind-body dualism, and being opposed to any kind of *division*, he will propose “a thought provoked (certainly not copied) from the notion of the “wave-particle duality” of quantum physics, which is at the same time a great paradox. “*Duality, not dualism*”, he stresses, and reminds us that Etienne Klein has given us a marvellous exposition of this paradox through La Fontaine's fable “The bat and the two ferrets”: “a bat enters the nest of a ferret who hates mice, but gets off by showing it its wings that give it the identity of a bird. Two days later, it enters the nest of a ferret who hates birds, but gets off once more by showing it that it has no feathers, and is therefore a mouse”. Turning to psychiatric pathology, I shall add the provocative and certainly extraordinary monistic aphorism of the lung specialist Francois-Bernard Michel: asthma is 100% physical and 100% mental. Boris Kyrulnik uses a similar formulation: “100% innate, 100% acquired” when he refers to the genetic base of human behavior. This “game” of “paradoxical percentages” appears thus to avoid the solution of the so-called “inter-reaction” which on the one hand accepts the interaction of biology and the environment but on the other hand preserves the *division* of the whole in percentages; intelligence, for instance, is due by 77.5% to biology and by 22.5% to experience and the environment; this is certainly “just another form of dualism”. Indeed, it is claimed that when it is not the case of a monogenetically defined disease, such as mucoviscidosis, but of “complex human characteristics”, this *basic equation* of quantitative genetics can be “used” to demonstrate our inability to draw a measurable relationship between genetic and environmental influence (J. Fromeut, *La Recherche* 1998, 311, 50-51). Now, of course, I have entered the realm of Costas Krimbas; therefore, my dear Costas, allow me to go on with something that I consider more important, on the basis of something that you had pointed out earlier. This difference between an “absurd” *sum* of “percentages” that expresses reality, and a “reasonable” one that misrepresents it, may be made clear if we attend to something pointed out by Lewontin: “the parts do not have a previous detached existence that would allow us to think of wholes as consisting of sums of ‘parts’...” This is a *pointed* observation, says Krimbas, who brought it to

υποκείμενο» (N. Georgieff and M. Jeannerod 1998, Georgieff, 2001 που εργάζεται στο Service του ψυχαναλυτή J. Hochmann, τον συζητητή του Jeannerod, του πολύ γνωστού νευροψυχολόγου της Λυών. Βλ το κοινό τους βιβλίο J. Hochmann, M. Jeannerod, *Esprit ou es-tu?*. *Psychoanalyse et Neurosciences*. 1991).

12. Ο Angelergues καταφεύγει συχνά στη φυσική με έναν ιδιαίτερο τρόπο. Στο πρόβλημα του δυϊσμού σώματος και ψυχής, όντας αντίθετος σε κάθε *διχοτομία* θα προτείνει «μια σκέψη (προ πάντων όχι αντιγραφή) πάνω στην έννοια “δυσιαδικότητα κύμα-σωματίδιο” της κβαντικής φυσικής, που είναι ταυτόχρονα ένα μεγάλο παράδοξο. *Δυσιαδικότητα όχι δυϊσμός*», τονίζει και υπενθυμίζει ότι η Etienne Klein εξέθεσε αξιοθαύμαστα αυτό το παράδοξο μέσω του μύθου του La Fontaine «Η νυχτερίδα και οι δύο νυφίτσες»: «μια νυχτερίδα μπαίνει στη φωλιά μιας νυφίτσας που απεχθάνεται τα ποντίκια αλλά αποφεύγει το μακελειό δείχνοντας τα φτερά που της δίνουν την ταυτότητα πουλιού. Δυο μέρες αργότερα, μπαίνει στη φωλιά μιας νυφίτσας που απεχθάνεται τα πουλιά αλλά αποφεύγει, ακόμη μια φορά, το μακέλεμα δείχνοντας την απουσία φτερώματος που της δίνει την ταυτότητα ποντικιού». Καταφεύγοντας στην (ψυχ)ιατρική παθολογία, θα προσθέσω τον προκλητικό και, οπωσδήποτε, ιδιόμορφο μονιστικό αφορισμό του πνευμονολόγου Francois-Bernard Michel: το άσθμα είναι 100% σωματικό και 100% ψυχικό. Ο Boris Kygulnik χρησιμοποιεί την ανάλογη διατύπωση «100% έμφυτο, 100% επίκτητο» όταν αναφέρεται στη γενετική βάση των ανθρώπινων συμπεριφορών. Το «παιχνίδι» με τα «παράδοξα ποσοστά» φαίνεται να αποφεύγει έτσι και την εκδοχή της λεγόμενης «δι-αντίδρασης», σύμφωνα με την οποία γίνεται μεν αποδεκτή η επίδραση και της βιολογίας και του περιβάλλοντος πλην όμως διατηρείται η *διαίρεση* του όλου σε ποσοστά για παράδειγμα, η ευφυΐα οφείλεται κατά 77,5% στη βιολογία και κατά 22,5% στην εμπειρία και το περιβάλλον, κάτι που είναι βέβαια «μια άλλη μορφή δυϊσμού. Υποστηρίζεται μάλιστα ότι, όταν δεν πρόκειται για μονογενετικά προσδιορισμένο νόσημα, όπως η mucoviscidose, αλλά για «πολύπλοκα ανθρώπινα χαρακτηριστικά», αυτή η ίδια η *βασική εξίσωση* της ποσοτικής γενετικής να μπορεί να «χρησιμοποιηθεί» για να καταδείξει την αδυναμία καταστροφής μιας μετρήσιμης σχέσης μεταξύ γονιδιακής και περιβαλλοντικής δράσης (J. Fromeut, *La Recherche* 1998, 311, 50-51). Εδώ βέβαια είναι τα χωράφια του Κριμπά, γι αυτό επέτρεψε μου αγαπητέ Κώστα να πάω παρακάτω, συνεχίζοντας με κάτι που θεωρώ σημαντικότερο, βάσει μια δικής σου παλαιότερης επισήμανσης. Αυτή η διαφορά μεταξύ ενός «παράλογου» *αθροίσματος* «ποσοστών» που εκφράζει την πραγματικότητα και ενός άλλου, «λογικού» που την ψευτίζει, μπορεί ίσως να γίνει κατανοητή ακολουθώντας μια παρατήρηση του Lewontin: «τα τμήματα δεν έχουν πρότερη ύπαρξη μεμονωμένα ώστε τα σύνολα να αποτελούνται από συνάθροιση “τμημάτων” (...))». *Αιχμηρή* η διατύπωση, γράφει ο Κώστας Κριμπάς που μας την υπενθυμίζει, (*Νεύσις* 1995, 3, 33-40) όσο και *σαφής* ώστε να λύνει οριστικά την οντολογική πλευρά του αναγωγισμού: «τμήματα και σύνολα έχουν μεταξύ τους διαλεκτική σχέση, ώστε ουδέν είναι τμήμα εάν δεν υπάρχει σύνολο του οποίου είναι τμήμα. Δεν υπάρχει στον κόσμο τμήμα μεμονωμένο. Όλα τα κομμάτια του φυσικού κόσμου υπάρχουν εν αλληλεπιδράσει του ενός με το άλλο, και μόνο χάρις σε αυτές τις αλληλεπιδράσεις μπορούμε να γνωρίσουμε την ύπαρξή τους. Ωστε οι ιδιότητες των τμημάτων είναι πάντα ιδιότητες τις οποίες

our attention (*Neusis* 1995, 3, 33-40), but also *clear* enough to solve once and for all the ontological aspect of reductionism: “the relationship between parts and wholes is dialectical, so that nothing is a part unless there is a whole that it is a part of. There are no detached parts in the world. All parts of the natural world exist in interaction to each other, and only thanks to these interactions can we become aware of their existence. Therefore, the properties of the parts are always properties that they exhibit within a particular whole.” Interacting parts signify *organization*. And was not the initial aim of biology “to study beings with an *organization*, so as to arrive at the knowledge of the *organizing laws*?” asks Angelergues.

13. Today, the positivist dream has doubtlessly much to offer to basic research, but remains nevertheless unfounded, because it is still only able to discern organicity in the organ, not in the *organization*, that is in the emergence, through organization, of another scientific level – in our case a “Psy” level – that biological language cannot investigate. This new level requires another language. Here, I shall only quote a short passage from a work of literature, Italo Calvino’s *Imaginary Cities*, which gives a graphic illustration of the above: “Marco Polo is describing a bridge stone by stone. ‘But which stone is it that keeps the bridge standing?’ asks Kublai Chan. ‘The bridge is not kept standing by this or that stone’ replies Marco Polo, ‘but by the line of the arc formed by the stones.’ Kublai Chan falls silent and thinks. Then he adds: ‘why to you talk to me about stones? I am only interested in the arc.’ Marco Polo replies: ‘without the stones there can be no arc.’” Others only notice the line of the arc (mental phenomena), others only the stones that go into its formation (matter). However, the *bridge* (the mental organ) is made of *stones* (matter) but it is not supported by them; it is supported by their placement in the form of an arc (*organization*).

14. I see no other way of answering Andreas’ question, except through a dialogue between the neurosciences and psychoanalysis; this, however, would require that the fading of the old arrogance of psychoanalysis be accompanied by the shedding of the contemporary arrogance of the neurosciences.

- Paul Ricoeur in a recent discussion with Changeux (*Ce qui nous fait penser. La nature et la regle*. Ed. Odile Jacob, Paris, 1998) tells him that, hearing him speak at that moment, he did not consider him a reductionist. His point of departure was his fundamental claim that dualism lies in semantics, “**mental**” is not equivalent to “**immaterial, non-physical**”, but that the “**mental experience**” involves the “**physical**” in a sense that is not reducible to the body of the natural sciences: “**the body-as-object is semantically counterposed to the body-as-experience.**” Changeux, without abandoning his fundamental position, according to which “the descriptive-neuronal” must be united with “the perceptive-experienced”, had just stated that “no neurobiologist would ever say that language is the posterior frontal cortex” asserting, at the same time, that he avoids semantic amalgams, and that he uses more than one “discourses”.

φανερώνουν εντός ορισμένου συνόλου», «Τμήματα εν αλληλεπιδράσει» πάει να πει *οργάνωση*. Μήπως το πρωταρχικό σχέδιο της βιο-λογίας δεν ήταν «η μελέτη των όντων με *οργάνωση* ώστε να φτάσουμε στην γνώση των νόμων της *οργάνωσης*», αναρωτιέται ο Angelergues.

13. Σήμερα, το θετικιστικό όνειρο προσφέρει αναμφίβολα υπηρεσίες στη βασική επιστημονική έρευνα, παραμένει ωστόσο μετέωρο διότι εξακολουθεί να μη μπορεί να δει την οργανικότητα παρά μόνο στο όργανο, όχι στην *οργάνωση*, δηλαδή στην εξ αυτής απόρροια ενός άλλου επιστημονικού επιπέδου -- στη περίπτωση μας του επιπέδου «Ψ» -- όπου η βιολογική γλώσσα είναι ανεπαρκής για να το διερευνήσει από μόνη της. Το νέο αυτό επίπεδο χρειάζεται άλλη γλώσσα. Θα αρκεστώ να παραθέσω εδώ ένα μικρό απόσπασμα από ένα λογοτέχνημα, τις *Αόρατες πόλεις* του Ιταλο Καλβίνο, όπου εύγλωττα εικονογραφούνται τα παραπάνω: «Ο Μάρκο Πόλο περιγράφει μια γέφυρα πέτρα-πέτρα. “Όμως ποια είναι η πέτρα που στηρίζει τη γέφυρα;” ρωτάει ο Κούμπλαϊ Χαν. “Η γέφυρα δε στηρίζεται από αυτή ή από εκείνη την πέτρα” απαντάει ο Μάρκο Πόλο, “αλλά απ’ τη γραμμή της αψίδας που αυτές σχηματίζουν”. Ο Κούμπλαϊ Χαν μένει σιωπηλός και σκέφτεται. Ύστερα προσθέτει, “γιατί μου μιλάς για πέτρες; εμένα με ενδιαφέρει μόνο η αψίδα”. Ο Μάρκο Πόλο απαντά, “χωρίς πέτρες δεν υπάρχει αψίδα”». Άλλοι προσέχουν μόνο τη γραμμή της αψίδας (τα ψυχικά φαινόμενα), άλλοι μόνο τις πέτρες που τη σχηματίζουν (την ύλη). Η *γέφυρα* όμως (το ψυχικό όργανο) σχηματίζεται με τις *πέτρες* (την ύλη) αλλά δεν στηρίζεται από αυτές, στηρίζεται από την διευθέτηση τους σε *γραμμή αψίδας* (οργάνωση).

14. Δεν βλέπω άλλο τρόπο να απαντηθεί το ερώτημα του Ανδρέα παρά μόνο μέσα από το διάλογο μεταξύ νευροεπιστήμης και ψυχανάλυσης, αρκεί στο ξεθώριασμα της παλαιάς αλαζονείας της ψυχανάλυσης να προστεθεί η εγκατάλειψη της σύγχρονης υπεροψίας των νευροεπιστημών.

- Ο Paul Ricoeur, σε μια αποστροφή του λόγου κατά την πρόσφατη συζήτησή του με τον Changeux, (*Ce qui nous fait penser. La nature et la regle*. Ed. Odile Jacob, Paris, 1998 -- κυκλοφόρησε πρόσφατα και η ελληνική έκδοση) θα του πει πως, έτσι που μιλούσε εκείνη τη στιγμή, δεν τον θεωρούσε αναγωγιστή. Ο ίδιος εκκινούσε από τη βασική του θέση πως ο δυϊσμός εντοπίζεται στη σημαντική, το «ψυχικό» δεν είναι ισοδύναμο του «άυλου, του μη σωματικού», πλην όμως το «ψυχικό βίωμα» εμπλέκει το «σωματικό» κατά μία, μη αναγώγιμη στο σώμα των φυσικών επιστημών, έννοια: «στο σώμα-αντικείμενο **αντιπαραβάλλεται σημαντικώς το βιούμενο σώμα**». Ο Changeux, χωρίς να αφίσταται της βασικής του θέσης, της ανάγκης να ενωθεί «το περιγραφικό-νευρωνικό με το αντιληπτό-βιούμενο», είχε δηλώσει προηγουμένως ότι «*κανένας νευροβιολόγος δεν θα πει ποτέ ότι η γλώσσα είναι ο οπίσθιος μετωπιαίος φλοιός*», βεβαιώνοντας συνάμα ότι αποφεύγει να κάνει αμαλγάματα σημαντικής και ότι χρησιμοποιεί περισσότερους του ενός «λόγους».

15. Προχωρώντας λίγο πιο πέρα την κατακλείδα της απάντησης της Ειρήνης Σκαλιώρα θα έλεγα ότι, κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, **ο Σωκράτης ίσως να έτεινε**

15. Taking the coda of Irini Skaliora’s response a little further, I would say that, under these circumstances, **Socrates may have lent an attentive ear**. And a necessary disclaimer: I do not belong among those who believe that it was our glorious ancestors who discovered everything under the sun – including psychoanalysis.

ευήκοον το ους. Αναγκαία διευκρίνηση: δεν ανήκω σε εκείνους που θεωρούν πως όλα τα έχουν βρει οι αρχαίοι μας πρόγονοι, μεταξύ αυτών και την ψυχανάλυση.

[\[HOME\]](#) [\[AN INVITATION\]](#) [\[THE QUESTION\]](#) [\[PREVIOUS RESPONSE\]](#) [\[NEXT RESPONSE\]](#)